

Szabó Ferenc János

A MAGYAR NEMZETI HANGTÁR LÉTREHOZÁSÁRA IRÁNYULÓ TÖREKVÉSEK (1908–2000)*

2. rész

3. Dr. Szép Zoltán tervezete (1972–1975)

A magyar nemzeti hangtár történetének leginkább biztató eseménysorozatára a hetvenes évek elején került sor. A nemzeti hangtár ügye ekkor került először az Országgyűlés illetékes fórumai elé. Ilku Pál művelődésügyi miniszter megbízta dr. Szép Zoltán országgyűlési képviselőt a magyar nemzeti hangtár tervezetének kidolgozására. Választása azért is eshetett az egyetemi kutató-tanárra, mert Szép Zoltán már korábban is próbálta felvetni a nemzeti hangtár ügyét. Bár ennek részleteit nem ismerjük, ő maga így hivatkozott erre az Országgyűlés Kulturális Bizottságának 1974. december 13-i ülésén: „1949 óta én magam körülbelül 9 hosszabb terjedelmű és nagyon sok indokkal megalapozott beadványt adtam be, amelyekben sürgettem a különböző szinteken, különböző szerveknél, minisztériumokban, pártszerveknél egy olyan természetű intézmény létrehozását,

* A tanulmány első verziója az MTA BTK Médiatudományi Kutatócsoport 2016. évi kutatási programjának keretében készült, jelenlegi formájának létrejöttét az NKFIH 123.819 számú pályázat támogatta. A szerző a tanulmány írása idején az MTA BTK Zenetudományi Intézet 20–21. Századi Magyar Zenei Archívum tudományos munkatársa volt. Itt mondok köszönetet mindazoknak, akik a kutatás során segítettek munkámat: Gócza Gyuláné Turcsányi Julianna (Zenei Könyvtárosok Nemzetközi Szövetsége Magyar Nemzeti Csoport, elnök), Bándoli Katalin (Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Zeneműtára, MKE Zenei Szekció), Szabó Ferencné Nádor Anna Mária (Csorba Győző Könyvtár Zeneműtára), Kelemen Éva és Mikusi Balázs (Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtára), Szőnyiné Szerző Katalin (az Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtárának volt vezetője), Villám Judit (Országgyűlés Könyvtár), Sárközi Andrea (Országos Idegennyelvű Könyvtár Zeneműtára), Dauner Nagy István (az Országos Idegennyelvű Könyvtár Zeneműtárának volt vezetője), Hollós Máté (Hungaroton), Mácsai János zene-történész, dr. Bajnai Klára lemezgyűjtő, Simon Géza Gábor jazztörténész, Salamon István rádiótörténet-kutató, Bíró Viola (MTA BTK ZTI Bartók Archívum), Ránki András (MTA BTK ZTI 20–21. Századi Magyar Zenei Archívum). Különösen sok köszönet illeti azokat, akik hozzájárultak ahhoz, hogy interjú készüljön velük a kutatás során (intézményeiket itt a tanulmány szempontjából releváns formában adom meg): Dinnyés Ilona (Magyar Hanglemezgyártó Vállalat Archívuma), dr. Skaliczki Judit (Magyar Könyvtárosok Egyesülete), Vavrincez Veronika (Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtára), Gyimes Ferenc (Országos Idegennyelvű Könyvtár Zeneműtára), Székely András (Magyar Hanglemezgyártó Vállalat). Az idézetekben – a gépiratokat leszámítva – meghagytam az eredeti helyesírást. A magyar nemzeti hangtárat – mivel nemlétező intézményről van szó – általánosságban kisbetűvel írom, csak azokban az esetekben írom nagybetűvel, ahol így szereplő címre hivatkozom.

amely részint múzeumi feladatokat tölt be, részben közművelődési feladatai is volnának.”¹

Szép Zoltán egy szakértői testülettel² együttműködve készítette el a magyar nemzeti hangtárra vonatkozó tervezetét.³ A rendkívül alapos – Dauner Nagy István által részletesen ismertettet⁴ – 64 oldalas javaslatban foglaltak közt a korábbi hangtár-elképzelésekhez képest jelentős különbség, hogy a tervezett intézmény gyűjtőköre a hangfelvételi hungarikumok csaknem teljes körére kiterjedt. Feladatainak meghatározásában is felmerültek új, figyelemre méltó szempontok: a magyar nemzeti hangtár, amellet, hogy gyűjti, tárolja és feldolgozza a gyűjtőkörébe tartozó dokumentumokat és azok adatait, a tudományos kutatás bázisaként publikációs, szaktájékoztató és módszertani tevékenységet is végez.⁵ Elsődleges hangtárfunkcióján kívül tehát nyilvános kutatóhely, a hangdokumentumokkal foglalkozó kutatás hazai alapintézménye,⁶ ennek megfelelő diszkológiai, akusztikai és más kapcsolódó területekre kiterjedő tudományos szakkönyvtárral.⁷ Tevékenységi körébe pedig magától értőddően beletartozik a „Magyar Nemzeti Diszkográfia” és a „Külföldi Hangfelvételek Központi Lelőhelyjegyzéke” megteremtése is.⁸

A tervezet sorsáról nincsenek pontos adataink. Az Országgyűlés jegyzőkönyveiben nem található utalás arra nézve, hogy parlamenti felszólalásig jutott volna a felvetés, valószínűleg bizottsági szinten megrekedt, az ügy mellett kiálló Ilku Pál pedig 1973 nyarán elhunyt. Szép Zoltán azonban különböző fórumokon – országgyűlési bizottságok és könyvtárszakmai testületek előtt – továbbra is próbálta életben tartani a tervezetet. Az MKE Zenei Szekciójának első, miskolci vándorgyűlésén 1973. március 24-én „A létesítendő Magyar Nemzeti Hangtár feladata és tevékenysége” című előadásában számolt be róla.⁹ 1974-ben a Petőfi Irodalmi Múzeumnak a hang-

1 Az Országgyűlés kulturális bizottsága 1974. december 13-i ülésének jegyzőkönyve (Országgyűlési Könyvtár, MO: III: KUB: 1971–1976: 26), 73–74. – Az Országgyűlés Könyvtárának adatbázisai nem tartalmaznak 1974 előtti adatot Szép Zoltán nemzeti hangtárral kapcsolatos felszólalásáról.

2 A testület tagjai: Budai Tamás és Szabó Kálmán (MRT Műsorlebonnyolítási Osztály), Horváth Domokos (Pannónia Filmstúdió), Dr. Lohr Ferenc (hangmérnök), Moldoványi József (filmrendező), Pápai László (újságíró), Dr. Pethes Iván (Országos Vezetőképző Központ Tudományos Tájékoztató Szolgálat). Több visszaemlékező egybehangzó állítása szerint is Pethes Iván könyvtártudományi kutató, az MKE Zenei Szekciójának alapítója dolgozta ki a tervezet szakmai részét.

3 *Tervtanulmány (javaslat) a Magyar Nemzeti Hangtár megalapítására. Készült: Ilku Pál elvtárs Művelődésügyi Miniszter megbízásából. Budapest, 1972.* Gépirat. Fennmaradt többek között Sztanó Pál és Gócza Julianna tulajdonában. (A továbbiakban: MNH 1972)

4 Dauner Nagy István: „A Nemzeti Hangtár Története”, *Café Momus* 1997. október 11. (<http://www.momus.hu/article.php?artid=23>) Utolsó hozzáférés: 2016. december 13.

5 MNH 1972, 6.

6 Uott, 7–8.

7 Uott, 14.

8 Uott

9 Az adat forrása Gócza Julianna az MKE Zenei Szekciójának működéséről írt kronológiája, ld.: Bényei Miklós (szerk.): *A Magyar Könyvtárosok Egyesületének története. 1935–2009. Jubileumi kiadvány.* Budapest: Magyar Könyvtárosok Egyesülete, 2011, 730–739., ide: 731. A teljes kronológia hozzáférhető a debreceni Egyetemi Könyvtár honlapján: (http://media.lib.unideb.hu/zksz/mkezksz/dokumentumok/MKE_ZSZ_kronologia_12_17.pdf, utolsó hozzáférés 2016. december 16-án). – Dauner Nagy István említi, hogy ennek kapcsán újságcikk is született a témában, ennek a tanulmány elkészültéig nem sikerült nyomára akadni.

zó dokumentumok gyűjtése tárgyában szervezett tanácskozásán – Kabdebó Lóránt, Pethes Iván, Ökrös Lászlóné és Tverdota György társaságában – ismét felszólalt.¹⁰

1974–1975-ben újra az Országgyűlés Kulturális Bizottsága elé vitte a hangtár ügyét. Még mindig azt kellett megállapítania, hogy „Pillanatnyilag megoldatlan kérdés, hogy a magyar hangzóanyag kincset bárhol is központilag nyilvántartsák, őrizték és fennmaradása érdekében helyesen tárolják.”¹¹ Felhánytorgatta továbbá, hogy bár 1974-ben

a Kulturális Minisztérium magáévá tette a Magyar Nemzeti Hangtár megszervezésének ügyét és ebben az évben a Széchényi Könyvtárral megegyezett, hogy bizonyos kis mennyiségű hangzóanyag megmentésére és begyűjtésére létrehozandó csoport megszervezésére fejlesztési előirányzatot biztosít. [...] Két hete ez a fejlesztési előirányzat nincs. Nem tudom, hogy a takarékoságnak ez a megoldási formája nem azonos-e a takarékoság ellenkezőjével. Ha ugyanis a magyar hangzóanyag kincs pusztulását nem akadályozzuk meg, és még csak a jogi lehetőségét sem teremtjük meg annak, hogy a Magyar Nemzeti Hangtár alapjait lerakjuk, hogy az idők során aztán elérhesse működési feltételeinek legalábbis a minimumát, akkor egy így is már nagyon hosszú ideje húzódoó hiány, nagyon hosszú ideje meglévő hiány pótlását késleltetjük.”¹²

1974-ben megfogalmazott véleménye szerint első lépésként – a Magyar Rádió és Televízió teljes évi költségvetésének 2,5 ezrelékére rúgó támogatással – a magyar nemzeti hangtár már létre tudna hozni egy országos központi nyilvántartási katalógust, és megvásárolhatná a leginkább veszélyeztetett magángyűjteményeket „azoktól a gyűjtőktől, akik ezt nem külföldieknek akarják eladni”.¹³ Sajnos nem részletezte rövid felszólalásában, hogy mire gondolt, amikor azt állította, hogy „Bizonyos tárolókapacitás erre már rendelkezésre állna.”¹⁴ Lehetséges, hogy az Országos Széchényi Könyvtár, esetleg annak Zeneműtára volt kiszemelve erre a feladatra, ugyanis ekkor már nem teljesen önálló intézményként vázolta fel a nemzeti hangtárat, hanem azt kérte, hogy „a Kulturális Minisztérium biztosíthasson [minimális pénzügyi fedezetet], az eredeti elképzelés szerint [a] Széchényi Könyvtárnak, amely a megalakítandó hangtár első gazdája lenne.”¹⁵ Erre következtethetünk dr. Marczali László kulturális miniszterhelyettes hozzászólásából is, aki szerint „a Széchényi Könyvtárban az ügy olyan stádiumban van, hogy a hanglemeztár ügyet előkészítik.”¹⁶ A Kulturális Minisztérium részéről pedig támogatásáról biztosította a felvetést: „Meglesz bennünk az igyekezet, hogy valahogy megvalósítsuk ezt, érezzük ennek a fontosságát. Segítséget kapunk a rádiótól és a televíziótól ebben az ügyben, azonban ehhez valamilyen szervezett előkészítése kellene [a] hang-

10 Az előadások írott változatát ld.: Illés László (szerk.): *Irodalom és múzeum. Tanulmányok az irodalmi muzeológiáról*. Budapest: Népművelési Propaganda Iroda, 1974 (A Petőfi Irodalmi Múzeum Évkönyve 11), 93–110.

11 Az Országgyűlés kulturális bizottsága 1974. december 13-i ülésének jegyzőkönyve (Országgyűlési Könyvtár, MO: III: KUB: 1971–1976: 26), 74.

12 Uott, 75.

13 Uott, 76.

14 Uott, 77–80. egybeszámozott oldal

15 Uott

16 Uott, 104.

lemezár kérdésnek, ami eddig bizony hiányzik.”¹⁷ A miniszterhelyettes hozzászólásából látható, hogy az 1972-es részletesen kidolgozott tervezet nem jutott el a megfelelő fórumokra. A Kulturális Bizottság elnökeként Ortutay Gyula is reagált Szép Zoltán felszólalására, s – nyilván a Patria sorozatra utalva – felemlgette, hogy negyven évvel korábban ő maga is sokat tevékenykedett a nemzeti hangtár érdekében, így teljesen egyetért Szép Zoltán felszólalásával, „hogy a nemzeti hangtár, ha szerény keretek között is, de kezdje meg munkáját.”¹⁸

Dr. Szép Zoltán még két alkalommal szólalt fel képviselői mandátuma idején a nemzeti hangtár ügyében. Néhány nappal az említett Kulturális bizottsági ülés után, 1974. december 16-án egy közelebről nem ismert gazdasági jellegű ülésen kért támogatást a hangtár létrehozásához,¹⁹ végül 1975. február 26-án, a parlamenti ciklus utolsó Kulturális bizottsági ülésén emlegette fel sokadszor is a hangtár-ügyet. A Tudományos Ismeretterjesztő Társulat munkájáról szóló beszélgetésben a nemzeti hangtárnak a tudományos ismeretterjesztésben betölthető szerepéről szólt, s beszédét sokat mondó, szenvedélyes felkiáltással zárta: „A TIT és a hangtár közti szerves együttműködés feltétlenül gyümölcsözne. Csak már lenne hangtár!”²⁰

4. Az 1980-as évek

4.1. A Magyar Könyvtárosok Egyesülete Zenei Szekciója

A zenei könyvtáros szakma egyre aktívabb bekapcsolódása a hangtár-ügybe azzal kezdődött, hogy Pethes Iván közreműködött dr. Szép Zoltán tervezetének elkészítésében. Valószínűleg ennek tudható be az is, hogy a Magyar Könyvtárosok Egyesületének (MKE) 1970. március 11-én megalakult Zenei Szekciója az 1972-es tervek hatására változtatta nevét 1974-ben Zenei és Hangtári Szekcióra.²¹ Azt pedig, hogy a Zenei Szekció fontosnak tartotta a hangtárak és a közművelődési könyvtárak fonotékáinak ügyét, mutatja, hogy a '70-es években sorra jöttek létre a vidéki megyei könyvtárakban zenei gyűjtemények,²² melyek szakmai támogatására egyre több fonotékával kapcsolatos zenei könyvtárszakmai tanulmány született.²³

17 Uott

18 Uott, 84.

19 Az Országgyűlési Könyvtár adatbázisai alapján. A teljes jegyzőkönyv nem hozzáférhető.

20 Az Országgyűlés kulturális bizottsága 1975. február 26-i ülésének jegyzőkönyve (Országgyűlési Könyvtár, MO: III: KUB: 1971–1976: 28), 33. – Nem kizárható, hogy dr. Szép Zoltán kezdeményezésére születtek meg 1975 januárjában Kőszegi Imréné és Gyulay Zoltánnak a nemzeti hangtár létrehozását sürgető publicisztikái, ld. Kőszegi Imre: „Hangemlékek a könyvtárban”, *Magyar Nemzet* XXXI/22. (1975. január 26.), 10. és Gyulay Zoltán: „Ki őrizze hangemlékeinket?”, *Magyar Nemzet* XXXI/25. (1975. január 30.), 4.

21 Az MKE Zenei Szekciójáról ld.: Gócza Julianna: „A Zenei Szekció rövid története”. In: dr. Bényei Miklós (szerk.): *A Magyar Könyvtárosok Egyesületének története 1935–2009*. Budapest: MKE, 2011, 429–443.

22 Míg 1970 előtt három megyei könyvtárban volt zeneműtár, 1970 és 1974 között tíz új zeneműtár jött létre a megyei könyvtárakban. A vidéki zenei gyűjtemények létrejöttéről ld. dr. Skaliczki Judit: „Coming of age in the land of Bartók and Kodaly”, *Fontes Artis Musicae* 38/3. (1991), 163–168.

23 Pl. Pethes Iván: *A fonotéka. Hangstúdiók szervezése, működtetése a könyvtárakban*. Budapest: NPI, 1970; Grexa Gyula: *A közművelődési könyvtárak fonotékáinak feladata a zenei ismeretterjesztésben*. Budapest: →

Az 1980-as évek elején pedig az MKE Zenei Szekciója már tevőlegesen is kapcsolódott a nemzeti hangtár ügyének előmozdításába. 1981-ben az International Association of Music Libraries (IAML) és az International Association of Sound and Audiovisual Archives (IASA) Budapesten tartotta közös éves konferenciáját.²⁴ A konferencia résztvevői meglátogatták a nagyobb magyar intézményes hangfelvétel-gyűjteményeket is.²⁵ A jelentős nemzetközi esemény többeket elgondolkodtatott Magyarországon a hangzó dokumentumok sorsáról, a *Magyar Ifjúság* 1981. novemberi számának melléklete négy oldalon foglalkozott a hazai hangzó gyűjteményekkel, melyben Dinnyés Józsefné, a Magyar Hanglemezgyártó Vállalat Archivumának vezetője elmondta: „a nemzetközi konferencián csodálkoztak, hogy nincs nemzeti hangtárunk.”²⁶ A konferencia kapcsán a magyar zenei könyvtáros szakma is határozottan fellépett a magyar nemzeti hangtár létrehozása mellett. 1982-ben az MKE miskolci vándorgyűlésének zenei programjában meghívott előadók tárgyalták újra a kérdést, az MKE Zenei Szekciójának elnökeként dr. Skaliczki Judit a nemzeti hangtár létrehozásának terveiről, Gyimes Ferenc a nemzeti hangtárral kapcsolatos elvi kérdésekről, Szalai László pedig a hangfelvételek állagmegóvási igényeiről beszélt. Az előadásokat az MKE 1982-es évkönyvében tették közzé.²⁷

E tanulmányok között olvasható Dr. Skaliczki Juditnak a nemzeti hangtárra vonatkozó tervezete.²⁸ Javaslat nem tér el jelentősen Szép Zoltán 1972-es tervezetétől. A gyűjtőkör tekintetében ugyanakkor változtat: míg dr. Szép Zoltán tervezetében még szerepeltek az aktuálpolitikai vonatkozású – a marxizmus vagy a munkásmozgalom történetére reflektáló, azt dokumentáló – külföldi hangfelvételek, Skaliczki tervezetéből ezek már kimaradtak. Bekerült viszont egy új, a hungarikum-fogalom bővülését is jelző kategória: a Magyarországon megjelenő bármely hangfelvétel.²⁹ Az 1982-es tervezetben már megtaláljuk a jelentősebb magyarországi hangfelvétel-gyűjtemények – fővárosi és vidéki múzeumok, OSZK Zeneműtár, MTA, Magyar Rádió Archivuma, Magyar Hanglemezgyártó Vállalat Archivuma, Petőfi Irodalmi Múzeum, Színháztudományi Intézet – és azok hangzó állományának vázlatos listáját is.³⁰ A tervezetben Skaliczki egy minimális programot adott meg, amely gyakorlatilag előkészítette volna a nemzeti hangtár létreho-

OSZK KMK, 1971 (Módszertani levél fonotékák számára 2); Gyimes Ferenc: *Hanglemezek a közművelődési könyvtárakban*. (Ajánló jegyzék). Budapest, 1973; Földi Egon: *A hangtárak létesítésének technikai problémái*. Budapest: OSZK KMK, 1974

24 A konferenciáról ld. (mátraházi) [Mátraházi Zsuzsa]: „Muzsikáló gyűjtemények. Zenei könyvtárak nemzetközi konferenciája”, *Magyar Nemzet* XXXVII/219. (1981. szeptember 18.), 5.

25 Michael Biel személyes közlése (2015. szeptember 27.).

26 Mola György: „Hangok Múzeuma”, *Magyar ifjúság* XXV/48. (1981. november 27.), 23–26., ide: 25.

27 Kovács Dezső (szerk.): *A Magyar Könyvtárosok Egyesületének évkönyve 1982*. Budapest: Múzsák Közművelődési Kiadó, 1982, 79–86.

28 Dr. Skaliczki Judit: „A Magyar Nemzeti Hangtár létrehozásáról”. In: Kovács Dezső (szerk.): *A Magyar Könyvtárosok Egyesületének évkönyve 1982*. Budapest: Múzsák Közművelődési Kiadó, 1982, 79–81.

29 Uott, 80.

30 Uott, 80–81.

zását: egyrészt számba kellett volna venni és egységes módon feldolgozni a nagyobb gyűjtemények idevonatkozó állományát, másrészt pedig kitalálni a megfelelő tárolás és hozzáférhetővé tétel feltételeit.

1983-ban Juhász Jenőt, a Művelődési Minisztérium illetékes osztályvezetőjét dr. Skaliczki Judit az OSZK Könyvtartudományi és Módszertani Központ képviselőjében kereste fel, s a Minisztérium felajánlotta, hogy létrehoz és működtet egy hangtárügyi munkacsoportot.³¹ A munkacsoport első ülésére 1983. november 16-án került sor a Zeneakadémián. A nemzeti hangtár működési elveit több pontban foglalták össze.³² A gyűjtőkört Skaliczki fent ismertetett meghatározása alapján alapították meg, feladatkörként pedig a konzerválást, megőrzést, tárolást, gyűjtést és szolgáltatást tartották fontosnak. A gyűjtőkör részben kiterjedt az audiovizuális dokumentumokra is, ha azok „hang szempontból egyetlen dokumentumnak tekinthetők”.³³ Kidolgozták a hangtár megteremtésének következő lépéseit, melyek magukban foglalták az 1972-es tervezet revízióját, a létező hangtári gyűjtemények felkutatását, a metaadatok egyszerűbb leírásának kidolgozását, illetve egy műszaki kerekasztal összehívását.³⁴ Amikor azonban a pénzügyi szempontok felmerültek, a párbeszéd a Minisztérium részéről abbamaradt.³⁵ Így bár a különböző szakmai előkészületi lépések elindultak,³⁶ a bizottság tevékenysége leállt. Dr. Skaliczki Judit így foglalta össze a munkacsoport sorsát tíz évvel később: „A bizottság munkája egy idő múlva [...] értelmetlenné vált az anyagi lehetőség teljes hiánya miatt.”³⁷

A dr. Skaliczki Judit által felvázolt tervezetből a minimális program sem tudott megvalósulni. Ha nem is konkrétan kimondva, de ezt emlegette fel és sürgette több újságcikkében Mátraházi Zsuzsa 1983. és 1985. között. Riportsorozatában³⁸ sorra vette a jelentősebb magyar hangfelvétel-gyűjteményeket – OSZK Zeneműtára, MHV Archívuma, Kovács József magángyűjteménye, Magyar Rádió Archívuma, MTA Zenetudományi Intézete – és azok munkatársait, és sürgette a nemzeti hangtár, de legalább az azt előkészítő közös katalógus létrehozását. 1985. július 14-én megjelent cikkében idézte a Művelődési Minisztérium 1983-as állás-

31 Dr. Skaliczki Judit személyes közlése (2016. december 7.).

32 Ld. *Emlékeztető a Magyar Nemzeti Hangtár megteremtését előkészítő Bizottság első üléséről 1983. november 16-án 10 órakor a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola tanácstermében*. Gépírat. Mácsai János tulajdona (Sztanó Pál hagyatékából).

33 Uott, 4.

34 Uott, 6.

35 Dr. Skaliczki Judit személyes közlése (2016. december 7.).

36 A magyar nemzeti hangtár megalakítását előkészítő technikai bizottság 1983. november 24-én ült össze, az ülés jegyzőkönyvét Mácsai János bocsátotta rendelkezésemre.

37 Dr. Skaliczki Judit: *Feljegyzés egy létesítendő Magyar Nemzeti Hangtár ügyében*. Gépírat, 1993. május 21. A dokumentumot Gócza Julianna bocsátotta rendelkezésemre.

38 Mátraházi Zsuzsa: „Megőrizni a zenét, a szót. Hallgatnak a hangok”, *Magyar Nemzet* XLVI/46. (1983. február 24.), 4.; Mátraházi Zsuzsa: „Hallgatnak a hangok. Közkinccsé tétetik?”, *Magyar Nemzet* XLVI/47. (1983. február 25.), 4.; Mátraházi Zsuzsa: „Közkinccs. Legyen nemzeti hangtár!”, *Magyar Nemzet* XLVI/48. (1983. február 26.), 10. Mátraházi Zsuzsa cikkei az MKE Zenei Szekciójának iratanyagában is hozzáférhetők.

pontját, mely szerint „A hazánkban fellelhető hangzó dokumentumok lelőhelyét tartalmazó központi katalógusnak tíz-tizenöt év alatt meg kell születnie.”³⁹

4.2. Pécsi Hangtár Alapítvány (1988)

1986-ban Simon Géza Gábor a Magyar Hanglemezgyártó Vállalat Archívumának munkatársaként nyújtott be egy javaslatot „Baranya Hangmúzeum” címmel a pécsi Janus Pannonius Múzeumhoz. Ennek felütésében – az előzmények ismeretében – lényegre törően foglalta össze a helyzetet:

Magyarországon is érezhetőek az utóbbi években bizonyos törekvések az egységes, teljes körű akusztikus gyűjtemény létrehozására. Nehezíti azonban, hogy több helyen történik archiválás és gyűjteményezés, így az egyébként is hiányos részgyűjtemények szétapróztak, az esetek többségében még a kutatók számára is hozzáférhetetlenek. Feldolgozásuk, katalogizálásuk is különböző alapelvek szerint történik. Jelentősebb gyűjteménnyel rendelkezik az Országos Széchényi Könyvtár, a Magyar Rádió, a Magyar Televízió, a MAFILM? [sic], a Hungaroton. E gyűjtemények azonban hiányosak, s általában a felszabadulás utáni időszakra terjednek ki. A hiányos – részben jelentős háborús károkat is szenvedett – közgyűjtemények mellett, rendkívül jelentős magángyűjtemények jöttek létre, s e magángyűjtemények sorából is kiemelkedik a dr. Marton Gyula, dr. Bajnai Klára házaspár gyűjteménye.⁴⁰

Javaslat a továbbiakban a Marton-Bajnai gyűjtemény tartalmát írja le, illetve intézményi háttérrel történő elhelyezésének és feldolgozásának feltételeit taglalja. Az intézményi háttér három pécsi közintézmény – Janus Pannonius Múzeum, Baranya Megyei Könyvtár és Baranya Megyei Művelődési Központ – együttműködése biztosítaná, a feldolgozó munka elvégzésére és a gyűjtemény folyamatos műzeumi felügyeletére pedig saját személyét javasolta.⁴¹

A dr. Marton Gyula–dr. Bajnai Klára ügyvédházaspár által létrehozott lemezgyűjtemény végül nem a Janus Pannonius Múzeumban, hanem a Baranya Megyei Könyvtár nem sokkal korábban, 1981-ben alapított Zeneműtárában lelt partnerre,⁴² a Pécsi Hangtár alapító okiratát 1988. december 29-én írták alá.⁴³ Az ügyvédházaspár nagyjelentőségű gyűjteményének alapítványi formában való közkinccsételével a magyar nemzeti hangtár létrejöttét kívánta megalapozni.⁴⁴ A Baranya

39 Idézi: Mátraházi Zsuzsa: „Hangsorsok”, *Magyarország* XXII/28. (1985. július 14.), 26. A cikk fénymásolatát Gócza Julianna bocsátotta a rendelkezésemre.

40 Simon Géza Gábor: „Javaslat a 'Baranya Hangmúzeum' létrehozására és működtetésére.” gépirat, dátum nélkül. Lelelőhely: Csorba Győző Könyvtár Zeneműtárának iratanyaga. A javaslatot a tartalma alapján datáltam, mivel Simon hivatkozik benne Tiszay Andor halálára.

41 Uott, 3.

42 Baranyi Ferenc szerint Marton Gyula és Bajnai Klára a Janus Pannonius Tudományegyetem Könyvtárának ajánlotta fel a gyűjteményt, ez azonban félreértés. Ld. Baranyi Ferenc: „A Nemzeti Fonotékaért”, *Hegyvidék* 1997. április 23.; gyűjteményes kiadását ld. uó: *Zévitamin*. Budapest: Hungarovox, 2006, 140–141., ide: 141.

43 Az Alapítvány létrehozásáról beszámolt Mátraházi Zsuzsa a *Magyar Nemzet* hasábjain megjelent cikkében, ld. Mátraházi Zsuzsa: „Magyar Nemzeti Hangtár születik. Ügyvéd házaspár alapítványa Péccsett”, *Magyar Nemzet* LII/17. (1989. január 20.), 4.

44 Szabó Ferencné: „A Pécsi Hangtár (Marton-Bajnai gyűjtemény)”, *Baranyai Könyvtári Info* 2000. május, 7–12., ide: 7.

Megyei Könyvtár az alapításkor vállalta, hogy a gyűjteményt a nemzetközi normáknak megfelelően tárolja, megóvja, katalogizálja, fejleszti és a nyilvánosság számára elérhetővé teszi.⁴⁵ Szabó Ferencné, a Zeneműtár vezetője már ekkor felvetette a gyűjtemény jelentőségét a zenetudományi kutatásban, kiemelve, hogy „A zenei élet hanglemezeken rögzített szeptetének feltárásával más dimenziót nyer a magyar zenetörténet.”⁴⁶ A vállalt feladatok elvégzését azonban több tényező is hátráltatta. Egyrészt a Könyvtár az alapítást követő évtizedekben számos informatikai átálláson ment keresztül, másrészt a Zeneműtárnak az alapításkor meglévő tízfős létszáma rövidesen drasztikus mértékben csökkent, miközben a megmaradt munkatársaknak a közkönyvtári feladatokat is el kellett látniuk.⁴⁷ Így érthető, hogy a Pécsi Hangtár kezdeti intenzív feldolgozó, publikációs és tudományos tevékenysége⁴⁸ nem volt hosszú távon fenntartható. Nyilvános szolgáltatásra berendezkedő közkönyvtári keretek között a nemzeti hangtár nem tudott megvalósulni.⁴⁹

5. Az 1990-es évek

A nemzeti hangtár ügye az előző évtizedhez képest az 1990-es években sem tudott érdemben előrelépni. Az önálló intézmény létrehozásának ötlete végleg feledésbe merült, a kísérletek többnyire a meglévő hangdokumentumok, a nagyobb hangzó gyűjtemények felmérésére irányultak.

Dr. Skaliczki Judit 1990-ben Hanák Gábor történész-filmrendezővel, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársával együtt tett kísérletet egy nemzeti hang- és videótár létrehozására. Ismerünk Skaliczki Judittól egy 1993-as feljegyzést, melyben ismét összefoglalta elképzeléseit.⁵⁰ Ebben a tervezetben lényegi eltérések már nem voltak az 1982-eshez képest, Skaliczki mindössze a hangtárnak a hangzó dokumentumok szolgáltatásával kapcsolatos feladatait aktualizálta a Szerzői jogról szóló 1969. III. törvény 1993-ra várt módosítása szerint.⁵¹ Továbbá Skaliczki a nemzeti hangtárat ekkor már az OSZK intézményi keretein belül tartotta megvalósíthatónak.⁵²

45 Uott, 8.

46 Uott

47 Uott, 11–12., ill. Szabó Ferencné: *Történeti áttekintés a Pécsi Hangtár, valamint a Tiszay Andor gyűjtemény létrejöttének körülményeiről*. Kézirat, 2014. április 10. Lelőhely: Csorba Győző Könyvtár Zeneműtára

48 A gyűjteményre alapozott rendezvények és kiállítások szervezése mellett hangzó és írott kiadványok is készültek 1989. és 2000. között, ezeknek felsorolását ld. Szabó Ferencné: *A Pécsi Hangtár...*, 10–11. Mindemmellett a Zeneműtár munkatársai elkezdtek az Első Magyar Hanglemezgyár diszkográfiájának összeállítását a gyűjteményben meglévő hanglemezek és a gyűjtők által rendelkezésükre bocsátott adatok, valamint lemez hirdetések és -katalógusok alapján. A diszkográfia egy későbbi bővítéssel együtt 2008-ban jelent meg, ld. Marton Gyula–Bajnai Klára: *Első Magyar Hanglemezgyár – Premier Records*. Budapest: JOKA, 2008 (Magyar gramofonlemez-diszkográfia 1)

49 A Pécsi Hangtár Alapítvány 2000. utáni történetével jelen tanulmány nem foglalkozik, mindössze annyit említek meg, hogy dr. Bajnai Klára 2009-ben visszavonta a Könyvtár kezelői jogát, majd 2014-ben átadta lemezgyűjteményét az Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtárának.

50 Skaliczki: *Feljegyzés...*

51 Uott, 2–3.

52 Uott, 3.

1994-ben Cséve Magdolna, a Magyar Rádió dokumentációs osztályának vezetője – egyben a magyar zenei könyvtáros szakma és az IASA közti összekötő személy – kezdeményezésére⁵³ megalakult egy „Hangarchívumok Konzorciuma”,⁵⁴ amely a magyarországi hangfelvétel-gyűjtemények közös számítógépes adatbázisát volt hivatott létrehozni. A projekt célja az egyes intézmények által beadott saját állományadatok mentén megvalósuló közös hozzáférés és szolgáltatás – tehát egyfajta virtuális nemzeti hangtár létrehozása – volt. Első lépésként a budapesti hangarchívumok munkatársai részt vettek egy, a hangfelvételek bibliográfiai leírásával kapcsolatos tanfolyamon az Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtárában.⁵⁵ A kísérlet végül szintén eredménytelenül zárult, Dauner Nagy István szerint többek között a kiépítendő számítógépes kapcsolat elavultsága miatt.⁵⁶

Gócza Julianna 2000-ben, az IAML Magyar Nemzeti Bizottság elnökeként, dr. Skaliczki Judit felkérésére még egy, az előzőekre épülő és az aktuális nemzetközi gyakorlatot figyelembe vevő tervezetet készített.⁵⁷ Mintaként az IAML 1997-es genfi konferenciáján bemutatkozott svájci MEMORIAV egyesületet nevezte meg, s elképzelése szerint mivel „A Magyar Nemzeti Hangtár nemzeti könyvtári feladatot lát el, ezért kialakításában az Országos Széchényi Könyvtárnak vezető szerepet kell kapnia.”⁵⁸ Hasonlóképpen vélekedett az OSZK szerepéről Hollós Máté 1998-ban, Oldal Gábornak a nemzeti hangtárral kapcsolatos írására⁵⁹ reagálva, de ő már egy, az OSZK hangfelvétel-gyűjteményére alapozó virtuális nemzeti hangtár létrehozását javasolta: „a Széchényi Könyvtár bázisára építve fel kellene térképezni a köz- és magántulajdonban lévő felvételeket, s az így keletkező adattömeget kellene rendben tartani. A nemzeti hangtár ugyanis – megítélésem szerint – virtuális fogalom, nem olyan, mint egy múzeum, amelynek termeiben és raktáraiban sorakoznak a kincsek.”⁶⁰

53 Hollós Máté visszaemlékezése szerint a kezdeményezés valójában Erkel Tibortól indult, aki 1992 és 1994 között – a Magyar Rádióban töltött több évtizedes zenei rendezői munkája után – a Kulturális Minisztérium Színház-, zene- és táncművészeti osztályának vezetője volt. Hollós Máté levélbeli közlése, 2019. január 10.

54 Szőnyiné Szerző Katalin visszaemlékezésében „Nemzeti Hangadatbázis” néven hivatkozott a tervezetre. (Szőnyiné Szerző Katalin levélbeli közlése.)

55 Szőnyiné Szerző Katalin levélbeli közlése. – A tanfolyam vezetője Varga Ildikó volt. Az ő hangfelvételekkel kapcsolatos bibliográfiai előírásait ld.: Varga Ildikó (összeáll.): *Hangfelvételek bibliográfiai leírása. Útmutató.* Budapest: OSZK Könyvtártudományi és Módszertani Központ, 1980.

56 Dauner Nagy: *A nemzeti hangtár története.* Szőnyiné Szerző Katalin közlése szerint az egyes intézmények a tanfolyam végeztével egy-egy számítógépet kaptak volna a program megvalósításához.

57 Gócza Julianna: *Magyar Nemzeti Hangtár. Tervezet.* Kézirat, 2000. július 30. A dokumentumot Gócza Julianna bocsátotta rendelkezésemre.

58 Utt, 1.

59 Oldal Gábor: „A magyar nemzeti hangarchívum kérdése”, *Gramofon* III/9. (1998. szeptember), 12–13.

60 H. Magyar Kornél: „Létezhet-e nemzeti hangtár?” Interjú Hollós Mátéval. *Gramofon* III/9. (1998. szeptember), 13. – Ha nem is kifejezetten hangfelvételekre vonatkoztatva, de ilyen elképzelés volt az Isov Kálmán által 1928-ban felvázolt, a Nemzeti Múzeum Zenei Osztályán létrehozandó „Központi Zenei Kartotéka”, mely „az egyes tudományterületek szakemberei által összeállított lajstromokból és katalógusokból létrejövő összesített nyilvántartás” lett volna. Amennyiben ez akkoriban létrejön, később talán alkalmazható lett volna hangfelvételekre is. A Központi Zenei Kartotékáról ld. Kelemen

Az a tény, hogy ezek az 1990-es évekbeli próbálkozások lényegében már csak újra és újra megismételték az 1980-as években rögzített igényeket és feladatokat, jól mutatja, hogy a nemzeti hangtár ügye a 20. század utolsó évtizedére megrekedt. Dauner Nagy István, az Országos Idegennyelvű Könyvtár Zeneműtárának vezetője 1997-ben így volt kénytelen zárni összefoglalóját: „Mindez – azt hiszem – beismerése a vereségnek. Tudomásul kell vennünk, hogy a hangrögzítés feltalálása után mintegy száz évvel sincs, és valószínűleg egyhamar nem is lesz Magyar Nemzeti Hangtár.”⁶¹ S mindennél jobban jellemzi a helyzetet, hogy az idézett zárómondat másfél évtizeddel korábban, az MKE 1982-es vándorgyűlésén, Szalai László előadásának nyitómondataként egyszer már elhangzott.⁶²

Utószó

E tanulmány a magyar nemzeti hangtár létrehozására irányult törekvések jelenlegi legrészletesebb összefoglalása – mindazonáltal egészen biztos, hogy nem léphet fel a teljesség igényével. A téma iránt felelősséget érzők közül bár többeket személyesen is meg tudtam szólítani, néhányukat nem sikerült elérnem, illetve biztos, hogy nem jutott el hozzám minden információ. Továbbá az egyes intézményi archívumok feldolgozása, például az OSZK Zeneműtárának történetével foglalkozó kutatások előrehaladása során számos további adat, feljegyzés, tervezet kerülhet még napvilágra. Azonban még így is megállapítható, hogy több szempontból is körkörösnek mondható a 20. században a magyar nemzeti hangtárral kapcsolatos törekvések története. Čapek nemzetközi hangfelvétel-katalógusától – önálló, múzeumi, kutatóintézeti és archívumi intézménytípusokon keresztül – visszajutottunk a magyar köz- és magán-hangarchívumok adatait egyesítő virtuális katalógushoz. A kezdeményezők spektruma hasonló kört ír le: először a könyvtáros szakemberek vetették fel a tervet, amit a zeneszerző-népzene tudósok, majd Sztanó Pál személyében a hangarchívumi szakma, később a magángyűjtők, az Országgyűlés egy képviselője, végül újra a könyvtáros szakma érzett leginkább a magáénak. Az elképzelt intézmény feladatköre két – egyaránt csökkenő ívű – hullámot járt be: a megőrzés imperatívusza a század mindkét felében a feltérképezés, az „egyáltalán lássuk, hogy mink van” kívánságára szelídült. Határozott előrelépés csak a tölcse szerűen bővülő gyűjtőkör területén figyelhető meg: a század első felének kísérletei, ha különböző tematikában – klasszikus zene, népzene tudomány, hírességek hangja stb. – is, de a tudományos célú, egyedi hangfelvételek gyűjtését vették célba. Ehhez társult a század második felében a kereskedelmi forgalomba

Éva: „A nemzet nagyjainak emlékét ébrentartani a legszebb és legfontosabb feladatok egyike”. A Magyar Nemzeti Múzeum Zenetörténeti Osztálya (1929–1934)”. In: Boka László (szerk.): *Az identitás forrásai. Hangok, szövegek, gyűjtemények*. Budapest: OSZK, Gondolat, 2012 (Bibliotheca Scientiae & Artis), 73–89., ide: 80.

61 Dauner Nagy: *A nemzeti hangtár története*

62 Szalai László: „A hangok pusztulásáról”. In: Kovács Dezső (szerk.): *A Magyar Könyvtárosok Egyesületének évkönyve 1982*. Budapest: Múzsák Közművelődési Kiadó, 1982, 85–86., ide: 85.

került hanghordozók összessége, melynek határait a hungarikum fogalmának változásai szabták meg.

A magyar nemzeti hangtár ügye 2000 és 2018 között számos további állomáson keresztül ment. Megalakult, majd megszűnt a Nemzeti Audiovizuális Archívum (NAVA, 2006–2010) és a Magyar Nemzeti Digitális Archívum (MaNDA, 2010–2016).⁶³ Az MTA BTK ZTI „Lendület” 20–21. Századi Magyar Zenei Archívum és Kutatócsoport szervezésében 2013 novemberében lezajlott egy „Hang-Források” című kerekasztal-beszélgetés, melyen a témában érintett intézmények és magánemberek akkori legteljesebb spektruma képviseltette magát,⁶⁴ s bár a szándékban nagy egyetértés mutatkozott, az elképzelések már különbözők voltak, s érdemi előrelépés azóta sem történt. Pozitívum ugyanakkor, hogy 1990 óta több jelentős magyar vonatkozású magángyűjtemény bekerült az OSZK Zeneműtárába.⁶⁵ Régóta zajlanak próbálkozások egy médiamúzeum létrehozására a C3 Kulturális és Kommunikációs Központ Alapítvány tevékenységének részeként,⁶⁶ ami – ha valamikor megvalósulhat – szintén a magyar audio- és audiovizuális örökség ápolását szolgálja majd.

A feladat egyre több. Nem kétséges ugyanis, hogy a nemzeti hangtárra – vagy inkább médiatárra – irányuló mai törekvéseknek a 20. század mellett már a 21. század mediális környezetével is szembe kell nézniük.

63 A NAVA és a MaNDA történetét jelen tanulmány keretein belül nem lehetséges bemutatni. Itt most csak azt tartom fontosnak megemlíteni, hogy ezek keretén belül jött létre 2010 márciusában a Gramofon online weboldal, mely az 1950 előtti magyar hanglemezkiadást kísérelte meg bemutatni magángyűjtemények hanganyagának felsorolásával. A weboldalt 2012 óta nem frissítették, adatainak egy része jelenleg informatikai okokból összekeveredett.

64 Jelen voltak a Magyar Rádió Archívuma, az Artisjus, a Hungaroton, az Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtára, az MTA BTK Zenetudományi Intézet, a Pécsi Hangtár Alapítvány, a Budapest Music Center, a Magyar Nemzeti Digitális Archívum képviselői, valamint több magángyűjtő.

65 Csak néhány példát említek: Földes Andor hangszalag-hagyatéka, Kovács József lemezgyűjteménye, a Marton-Bajnai Gyűjtemény, Sebestyén János hagyatéka, Simon Géza Gábor jazzarchívuma, valamint Kiss Gábor Zoltán gyűjteménye.

66 Ld. <http://www.c3.hu/idoalap/?p=mediamuzeum>

ABSTRACT

FERENC JÁNOS SZABÓ

THE HISTORY OF EFFORTS TO CREATE A HUNGARIAN NATIONAL SOUND ARCHIVE (1908–2000)

Part Two

Despite the fact that the first Hungarian sound recordings were made at the end of the 19th century, a Hungarian National Sound Archive does not exist even today. The idea of a collection of Hungarian sound recordings with an institutional background was first raised in 1908, and the creation of a Hungarian National Sound Archive was recommended and endorsed from the 1930s by individuals, such as, museologists, composers, ethnomusicologists, private record collectors, sound recording experts, politicians, journalists and librarians, or institutions like the Hungarian Radio or the Hungarian Branch of the International Association of Music Libraries, Archives and Documentation Centres (IAML). During the twentieth century, the plans changed a lot; various things were taken into consideration: different points of view (ethnographical, musicological, discographical etc.), different dimensions, and different technical backgrounds from the possibilities of the 1930s to an online database.

In the present article I give a chronological overview of these efforts and their contexts, with some consideration of projects which can be regarded as their offshoots, like Béla Bartók's contribution at the Commission Internationale de Coopération Intellectuelle of the League of Nations in Geneva, the so-called Patria Series, the Hungarian Radio's collection or the planned record collection of the Royal Hungarian Opera. I discuss the planned projects on the basis of archive documents, the daily press, the specialist literature, and, in some cases, with the help of interviews. This survey will demonstrate the progress of how the ideas of collecting Hungarian sound recordings developed during the 20th century and how the different institutions joined the issue of the national sound archive. It also demonstrates the attitude towards sound recordings of personalities such as Béla Bartók and László Lajtha.

Ferenc János Szabó DLA, PhD (1985, Pécs), pianist and musicologist. Studied piano at the Ferenc Liszt Music Academy (Budapest) and chamber music at Kunstuniversität Graz. He has doctor's degrees DLA as pianist (2012) and PhD in musicology (2018) (both *summa cum laude*). He is a founding member of the THReNSeMBle contemporary chamber music ensemble and the piano trio 'Trio Duecento Corde'. As a pianist, he has won several prizes at international chamber music competitions. Since March 2013, he has been senior lecturer and coach at the Ferenc Liszt Music Academy in the class of Éva Marton and Andrea Meláth.

Since September 2011, he has worked at the Institute for Musicology (Research Centre for the Humanities, The Hungarian Academy of Sciences). His research fields are the history of Hungarian sound recordings and performance practice. He has been awarded postdoctoral scholarships from the Ferenc Liszt Academy of Music (2013) and the Hungarian Academy of Sciences (2013–2015), and the Zoltán Kodály Scholarship for young musicologists (2016–2018).